

Rozwijanie talentów i zdolności na początku edukacji szkolnej

Przez wiele lat szkoła nastawiona była głównie na pracę z uczniem słabym, mającym problemy nie tylko w opanowaniu programu nauczania, ale także problemy natury osobistej. O dzieci zdolne martwiono się znacznie rzadziej, wynikało to bowiem z przeświadczenia, że sobie jakoś poradzą. W rzeczywistości jest to liczna grupa dzieci, która wymaga stworzenia w procesie kształcenia specjalnych warunków odpowiadających ich możliwościom, a przede wszystkim potrzebom.

Uczeń zdolny to taki, który wykazuje ponadprzeciętny poziom rozwoju psychofizycznego, połączony z ciekawością poznawczą i wysokim poziomem motywacji, przejawiającym się w samodzielnym i konsekwentnym poszukiwaniu odpowiedzi na stawiane przez siebie pytania. Aby rozpocząć pracę z takim uczniem należy go najpierw odszukać, a do tej pory nie ma na to lepszych sposobów niż rzetelna wiedza i obserwacja.

Uczeń przekraczający próg szkolny jest wyposażony w pewien bagaż życiowy, który ma zasadniczy wpływ na jego rozwój. Bardzo ważne są tu czynniki wpływające na dziecko, które pomagają przewidzieć jego zachowanie: wyposażenie genetyczne, temperament dziecka, historia życia dziecka, atmosfera panująca w rodzinie, wpływ rówieśników i subkultury, w której ono żyje. Wymienione czynniki wspomagają pozytywne lub negatywne zachowania ucznia, kształtują sposób patrzenia i reagowania na rzeczywistość. Nauczyciele dość szybko orientują się, którzy uczniowie są bardziej, a którzy mniej zdolni – dlatego nauczycielskie oceny są zazwyczaj dobrym wskaźnikiem przyszłych osiągnięć uczniów.

Uczeń szczególnie zdolny to ten, który ma możliwości dojścia do wybitnych osiągnięć w danej dziedzinie. Uczeń ten jest ciekawy, pragnie eksperymentować, nie boi się wieloznaczności obserwowanych zjawisk. Obszar jego zainteresowań często różni się od zainteresowań przeciętnie uzdolnionych rówieśników. Uczniowie zdolni stanowią około 3% populacji szkolnej. W edukacji wczesnoszkolnej zdolności są jeszcze mało sprecyzowane, ujawniają się w ogólnych kompetencjach poznawczych. Około 12- go roku życia krystalizują się zdolności kierunkowe.

Charakterystyczne dla dzieci wybitnie zdolnych i utalentowanych jest przyspieszenie rozwoju obserwowane od wczesnych okresów w różnych sferach. Dzieci te szybciej od przeciętnych zaczynają chodzić i mówić, mają bogaty zasób słów, preferują zabawy charakterystyczne dla starszych, ujawniają silne zainteresowania poznawcze. Często przed pójściem do szkoły opanowują umiejętność czytania. Wykazują zdolność wnikliwego obserwowania, łatwego dostrzegania zależności i trafnego formułowania uogólnień. Wcześnie rozwija się u nich zdolność rozumowania, łatwo przyswajają pojęcia abstrakcyjne, uzyskują szczególnie dobre rezultaty w rozwiązywaniu zadań matematycznych. Ujawniają inicjatywę, oryginalność, samodzielność. Szybko zapamiętują i łatwo przyswajają złożone treści, rozumieją złożone wskazówki.

Uczeń zdolny różni się od innych dzieci. Występują u niego wzmożone potrzeby poznawcze, interesuje się otoczeniem, poznaje nowe zjawiska i sytuacje, sam wynajduje

sobie zadania. Typowa jest dla niego postawa dociekliwości, intelektualnej ciekawości. Zadaje trudne pytania, ma silną wolę, przeciwstawia się poleceniom. Wykazuje bogate zainteresowania, pragnie zgłębić konkretne zagadnienie, nie pozostaje na powierzchownym poznaniu.

Rozpoznawanie oraz rozwijanie zdolności uczniów gwarantuje ścisła współpraca i uzupełnianie się w działaniach środowiska rodzinnego, szkolnego i pozaszkolnego. Nauczyciel może podjąć działania rozwijające uzdolnienia uczniów w systemie klasowo – lekcyjnym, poza systemem klasowo – lekcyjnym, a także poza szkołą. Na każdym z tych trzech obszarów powinien on stworzyć odpowiednią atmosferę, sprzyjającą zaspokajaniu specjalnych potrzeb edukacyjnych dziecka. Taki korzystny dla ucznia zdolnego klimat wspomaga funkcjonowanie i budowanie relacji w grupie rówieśniczej. Bardzo ważne jest stosowanie przez nauczyciela efektywnych form i metod pracy, a także właściwego doboru treści. Nauczyciel powinien wspierać aktywność, wzmacniać wiarę w zdolności, a także nauczyć radzić sobie z niepowodzeniami ucznia szczególnie uzdolnionego. Istotne jest także poświęcanie takim uczniom jak najwięcej czasu oraz zapewnienie wsparcia psychologicznego i pedagogicznego. Ponadto potrzebne jest przeprowadzanie okresowej ewaluacji postępów ucznia.

W pierwszym obszarze, czyli systemie klasowo – lekcyjnym rozwój zdolności ucznia można osiągnąć między innymi poprzez:

- ✓ zaangażowanie uczniów zdolnych w prowadzenie lekcji, uczynienie ich asystentami nauczyciela, liderami grupy,
- ✓ zlecanie uczniom zdolnym dodatkowego materiału i referowanie go pozostałym uczniom, indywidualizacja prac domowych,
- ✓ różnicowanie prac klasowych, przydzielanie dodatkowych prac długoterminowych na okres wolny od zajęć szkolnych,
- ✓ przydzielanie uczniom zdolnym trudniejszych zadań podczas pracy grupowej lub indywidualnej w ramach omawianego zagadnienia,
- ✓ różnicowanie nie tylko trudności materiału, ale także zakresu treści, nauczanie wielopoziomowe,
- ✓ stopniowe zwiększanie wymagań zgodnie z możliwościami uczniów,
- ✓ indywidualizowanie programów nauczania, opracowanie i realizacja autorskich programów i projektów, najnowszych treści, których nie ma w standardowych programach, eksperymentów i interesujących sposobów prowadzenia zajęć,
- ✓ opracowanie indywidualnego planu rozwoju dla ucznia zdolnego razem z nim, ustalenie tematyki, form, terminów realizacji programu,
- ✓ udział w pracach badawczych, eksperymentach, projektach, związanych z zainteresowaniami uczniów, inspirowanie uczniów do własnych poszukiwań,
- ✓ znajdowania indywidualnych form samodoskonalenia, położenie większego nacisku na myślenie twórcze niż odtwórcze,
- ✓ rozszerzanie i pogłębianie materiału o treści z wyższego etapu edukacyjnego i co za tym idzie wcześniejsze zrealizowanie programu danej klasy,
- ✓ motywowanie, aktywizowanie uczniów przez nauczyciela,

- ✓ ocenianie przez nauczyciela nie tylko osiągnięć, ale także zaangażowanie, własną staranność, współpracę w grupie itd.,
- ✓ dostosowanie przez nauczyciela skutecznych metod i form pracy do predyspozycji i uzdolnień,
- ✓ przydzielenie uczniowi nauczyciela – tutora (opiekuna).

Celem nadrzędnym pracy z uczniem zdolnym jest stworzenie mu wszechstronnych warunków do indywidualnego, twórczego myślenia, do rozwoju zainteresowań i uzdolnień. Coraz częściej wprowadza się nowoczesne metody, które sprzyjają rozwojowi uczniów. Celem wychowawczym takiej pracy jest możliwie najlepsze przygotowanie uczniów do życia w społeczeństwie, poprzez kształcenie cech osobowościowych o bardziej całościowym charakterze, jak np. postawy, motywacje, zainteresowania.

Każdy nauczyciel powinien wybierać takie metody i formy pracy, aby były one odpowiednie dla jego własnego profilu inteligencji i profili uczniów, z którymi pracuje.

W pracy z uczniami pierwszego i drugiego etapu edukacyjnego należy postawić na wykorzystanie nowoczesnych metod kształcenia, żeby uczniowie mogli zdobywać wiedzę i umiejętności w sposób aktywny i twórczy, działając i tworząc zgodnie z ich indywidualnym profilem inteligencji. Do aktywnych metod wspierających rozwój uczniów należą znane i chętnie stosowane przez nauczycieli formy pracy między innymi:

Metoda projektów edukacyjnych.

Podstawowym sposobem organizacji pracy uczniów w metodzie projektów jest stworzenie grup, w których realizowane są małe lub duże zadania. Najważniejsze cele tej metody to: kształtowanie umiejętności planowania i organizowania pracy, zbierania i selekcjonowania informacji, rozwiązywania problemów oraz umiejętności pracy w grupie, podejmowania decyzji, oceniania i dobrego komunikowania się. Uczniowie w trakcie realizowania projektu mają możliwość rozwijania swoich dominujących inteligencji i nabywania ważnych kompetencji.

Mapa pojęciowa zwana też „mapą myśli” lub „mapą pamięci”. Polega na wizualnym opracowaniu jakiegoś zagadnienia (np. definiowanie pojęć, planowanie pracy) z wykorzystaniem rysunków, symboli, wycinków, krótkich słów i haseł. W metodzie tej ważne jest tworzenie skojarzeń.

Dywanik pomysłów – metoda polegająca na prowadzeniu dyskusji w grupach. Dyskusja ma przebieg pięciofazowy: rozpoznanie problemu, propozycja rozwiązań problemu, deklaracja intencji, ewaluacja oraz podsumowanie. Efekty dyskusji są spisywane na paskach papieru, które są układane w dywanik ukazujący wiele możliwych rozwiązań. Wizualizacja, podczas której tworzony jest plakat z pomysłami rozwiązania określonego problemu (tzw. dywanik) to bardzo istotny etap metody.

Kula śniegowa, zwana też „dyskusją piramidową”, to metoda wykorzystywana najczęściej do definiowania pojęć. Uczniowie najpierw samodzielnie pracują nad problemem, następnie w parach, czwórkach, ósemkach itd. Pozwala ona uczniom najpierw sprecyzować, a następnie przedstawić własne zdanie.

Burza mózgów („fabryka pomysłów”, „ giełda pomysłów”, „ jarmark pomysłów”, „ sesja odroczonego wartościowania”) to metoda polegająca na podawaniu różnych skojarzeń, rozwiązań dotyczących jakiegoś zagadnienia. Na etapie zbierania pomysłów zapisuje się wszystkie (nawet te najbardziej absurdalne) i nie poddaje się ich wartościowaniu. Kolejny etap to analiza pomysłów, która pozwala na wyłonienie w toku wspólnej dyskusji najlepszego rozwiązania.

Kreatywne pisanie to różnorodne ćwiczenia i zabawy rozwijające sztukę pisania, może to być zmiana zakończenia książki, opis świata w przyszłości, pisanie tekstów z określoną liczbą słów, tekstów reklamowych, interpretacji metafor, listów do bohatera, tworzenie definicji dziwnych słów, wymyślanie legend itp.

Kreatywne mówienie to różnorodne ćwiczenia i zabawy rozwijające ekspresję werbalną. Świadome mówienie oraz sprawność warsztatową, które pozwalają określić rolę i moc słów. Polega to na przygotowywaniu pomysłowych przemówień, parodiowaniu, prowadzeniu rozmów z zastosowaniem różnorodnych utrudnień.

Kreatywne działanie – akcje, heppeningi, czyli różnorodne działania niestandardowe, które mogą być planowane na jedno zajęcia, na cały dzień lub tydzień. Mogą to być zajęcia jednorazowe lub powtarzane cyklicznie. Mogą dotyczyć uczniów jednej klasy, kilku klas lub całej szkoły. Mogą być realizowane spontanicznie, ale najczęściej wymagają jednak odpowiedniego przygotowania i wyłonienia grupy organizatorów.

Zabawa na hasło to metoda polegająca na zdobywaniu informacji i wykonywaniu określonych zadań, innych dla każdej grupy uczniów, a następnie prezentacja uzyskanych efektów.

Piramida priorytetów to metoda polegająca na układaniu listy priorytetów (minimum trzech) według ustalonych kryteriów, np. ważności, kolejności.

Inscenizacja polega na odtworzeniu wydarzeń opisywanych w lekturze, tekstach czytanek, scenariuszach napisanych przez nauczyciela lub samych uczniów. Integruje i rozwija wyobraźnię.

Odgrywanie ról to metoda, która pozwala lepiej zrozumieć własne zachowanie, intencje czy priorytetowe wartości. Umożliwia ona uczenie się przez udział w sytuacjach wyobrażonych: pozwala lepiej poznać świat widziany i odczuwany z perspektywy drugiej osoby.

Drama angażuje ruch i gest, mowę, myśli i emocje. Rola pedagoga ogranicza się do inspirowania treści improwizacji oraz dyskretnej i życzliwej pomocy w budowaniu przez uczniów poczucia własnej odrębności.

Uczenie się poprzez nauczanie to metoda prowadzenia zajęć, w której rolę nauczyciela przejmują uczniowie. Prowadzący uczeń ustala z nauczycielem tematykę zajęć, samodzielnie (lub we współpracy z innym uczniem) **przygotowuje część zajęć** i materiały potrzebne do ich realizacji. Zadaniem ucznia jest takie zorganizowanie zajęć, aby uczniowie byli aktywnymi uczestnikami, a nie tylko biernymi słuchaczami. Jest to metoda zorientowana na działanie, szczególnie polecana dla uczniów zdolnych.

Metoda – Flipped Classroom (odwrócona szkoła, strategia wyprzedzająca) zakłada odwrócenie tradycyjnego modelu przekazywania wiedzy na lekcji i utrwalania jej w domu. Uczniowie przygotowują się do lekcji w domu, zapoznają się z materiałami udostępnianymi przez nauczyciela. Umożliwia to aktywną pracę uczniów na lekcji, działanie i wykorzystywanie wiedzy w sytuacjach praktycznych. Metodę tę można wykorzystywać na wiele różnych sposobów.

Uczniowskie pytania stanowią podstawową strategię nie tylko uczenia się, ale także myślenia i kojarzenia. „Pytania stawiane przez uczniów są jedną z najważniejszych strategii konstruowania ich osobistej wiedzy. Są wyrazem ciekawości poznawczej, wskazują na trudności w rozumieniu otoczenia, a ich celem jest odsłanianie sensów i znaczeń rzeczywistości. Są werbalizowaniem tego, co uczeń wie na dny temat, a czego jeszcze chciałby się dowiedzieć”.

Zabawa w skojarzenia – osoba prowadząca wypowiada jakieś słowo i prosi, aby następna osoba podała nowe słowo, które skojarzyło się jej po usłyszeniu pierwszego. Kolejna osoba podaje skojarzenie do drugiego słowa, następnie do trzeciego itd.

Niezwykłe zastosowania – osoba prowadząca podaje nazwę jakiegoś przedmiotu i prosi, aby uczniowie wymyślili jakieś niezwykle i nietypowe sposoby zastosowania tego przedmiotu.

Niezwykłe historie – osoba prowadząca rozpoczyna tworzenie opowiadania lub bajki. Uczniowie dopowiadają kolejne zdania, tworząc historię zupełnie nieprzewidywalną.

Przykładowe techniki pracy z uczniem zdolnym:

- Technika tzw. ośrodków tematycznych – polega na uchwyceniu pewnych związków otaczającej rzeczywistości i na wykazaniu korelacji rzeczy i zjawisk.
- Wspólne rozwiązywanie zadań tekstowych – metoda mająca duży wpływ na rozwój uczniów zdolnych. Uczniowie otrzymują trudniejsze zadania.
- Samodzielne układanie zadań na z góry określoną trudność – uczniowie zdolni zdobywają się na układanie zadań oryginalnych i ciekawych, wymagających głębszego zastanowienia się.
- Programy rozwijające krytyczne myślenia.
- Modele samodzielnego uczenia się pod własnym kierunkiem – celem tego modelu jest podwyższenie umiejętności samodzielnego uczenia się u każdego dziecka.
- Kształcenie uzdolnień wspomagane komputerowo.

Proponowane formy organizacyjne podczas zajęć:

- indywidualna – pozwala na realizację indywidualnie dobranych zadań, dopasowanych do poziomu i oczekiwań ucznia,
- grupowa – dzięki niej uczeń tworzy więzi społeczne, uczy się negocjacji,
- zbiorowa – jest to forma najrzadziej preferowana podczas pracy z uczniem szczególnie uzdolnionym (należy unikać jej w nadmiarze).

Wychowanie i kształcenie powinno zmierzać również do tego, aby motywacja uczniów zdolnych do nauki opierała się nie tylko na celach związanych z własnym rozwojem.

Liczne doświadczenia nauczycieli, pedagogów i psychologów wskazują, iż motywacja skoncentrowana jedynie na potrzebie własnego rozwoju może prowadzić do nagłych i niespodziewanych zahamowań w rozwoju ucznia zdolnego. Dlatego ważne jest, aby młodzi ludzie obdarzeni wybitnymi możliwościami rozumieli, że ich talenty powinny służyć społeczności.

Praca dydaktyczna z uczniem zdolnym może być prowadzona w rozmaitych strukturach organizacyjnych, rozpoczynając od specjalnych szkół dla osób uzdolnionych, poprzez specjalne programy i indywidualne toki pracy, a kończąc na wielopoziomowym nauczaniu w zespołach klasowych. Praca z uczniem zdolnym odbywać się musi na każdej lekcji, również na zajęciach pozalekcyjnych. Czynne uczestnictwo w kółkach zainteresowań sprzyja kształtowaniu osobowości. Zajęcia lekcyjne pozwalają nauczycielowi lepiej poznać uczniów, ich zdolności i predyspozycje. Wspólna praca nauczyciela i ucznia na zasadach partnerskich przynosi korzyści: uczniowie są zainteresowani przedmiotem, uczą się chętniej, na lekcjach są efektywniejsi.

Bardzo trudno jest wskazać konkretne wskazówki dla rodziców w pracy z uczniami zdolnymi. Przede wszystkim należy pamiętać, że nie można zmuszać dziecka do szybszych postępów w nauce, należy dopingować je do osiągnięć nie tylko w szkole, ale także w innych dziedzinach.

Uczeń zdolny nie może być pozostawiony sam sobie. Powinien być wychowywany w atmosferze aktywnego uczestnictwa i działania, w poczuciu przygody intelektualnej i własnych twórczych poszukiwań. Nie możemy wymagać od dziecka ciągłego potwierdzania swych zdolności intelektualnych. Nadmierne wymagania zniechęcają, a nie stymulują do rozwoju. Rodzina może zarówno sprzyjać rozwojowi, jak i go hamować. Ambicje rodziców związane z ich zdolnym dzieckiem mogą mieć niszczący wpływ na jego rozwój emocjonalny czy społeczny. Powinni oni zachęcać swoją pociechę do kontaktów z rówieśnikami, natomiast ciągłe izolowanie od mniej inteligentnych kolegów może skończyć się zaburzeniami w późniejszym funkcjonowaniu w społeczeństwie. Rodzice, podobnie jak i nauczyciele, muszą nauczyć się odpowiedniego postępowania z dzieckiem zdolnym, aby w pełni rozwinęły się jego zdolności oraz poszerzyły zainteresowania.

Mogą im w tym pomóc wskazania:

- zaspokajaj potrzeby poznawcze dziecka (odpowiadaj na zadawane pytania, podsuwaj interesujące lektury, gry, zabawy, programy edukacyjne, proponuj wyjścia na wystawy, prelekcje, udział w dodatkowych zajęciach);
- rozwijaj myślenie twórcze dziecka (dostarczaj materiałów rozwijających wyobraźnię, źródeł, które wzbogacają obrazowość języka, np. baśnie, legendy, mity; zachęcaj dziecko do utrwalania swoich pomysłów, akceptuj naturalną skłonność do odmiennego spojrzenia na rzeczy; nadawaj jego wytworom skończoną formę, np. opraw rysunki, złóż tomik wierszy, zachęcaj do bawienia się słowami, kochaj dziecko i mów mu o tym);
- wzmacniaj motywację (stwórz atmosferę, w której niepowodzenie nie oznacza przegranej; wykorzystuj wzorce osobowe, przykłady, by zachęcać do sukcesu; okazuj

uznanie i chwal osiągnięcia, nagradzaj współpracę; staraj się własną motywację utrzymać na wysokim poziomie);

- stwarzaj okazje do jak najczęstszych kontaktów grupowych, doświadczania zespołowego działania, uczestniczenia w spontanicznych i zorganizowanych zajęciach grupowych (zaproś kolegów do domu lub na wspólną wyprawę, zapisz na zespołowe zajęcia pozaszkolne);
- nie zaniedbuj rozwoju fizycznego dziecka, zachęcaj do spędzania czasu wolnego w sposób aktywny ruchowo (zainteresuj jakąś dyscypliną sportu, np. tenis, pływanie);
- zapewnij wsparcie i poczucie bezpieczeństwa;

PAMIĘTAJ!

Dziecko zdolne jest przede wszystkim dzieckiem, a dopiero potem utalentowanym!

Wszelkie działania szkoły są w pełni skuteczne, jeżeli są zintegrowane z pracą wychowawczą w domu. Dlatego niezmiernie ważna jest wzajemna współpraca i wspieranie się w podejmowanych decyzjach i działaniach. Potrzeby te wynikają zarówno z faktu, że to rodzice na ogół wcześniej rozpoznają możliwości i potrzeby dziecka, a także wypracowują określone sposoby opieki nad rozwojem jego zdolności. Wzajemne współdziałanie jest ważne również wtedy, gdy dopiero w szkole dochodzi do rozpoznania szczególnych zdolności ucznia. Wiąże się to wówczas z pomocą w zrozumieniu specyfiki oczekiwań i możliwości ucznia zdolnego, we wspólnym poszukiwaniu optymalnych form opieki rodzicielskiej nad rozwojem zdolności dziecka.

Nasz system edukacji wprowadza coraz więcej rozwiązań zmierzających do ulepszenia dotychczas stosowanych sposobów kształcenia uczniów zdolnych. Dopuszcza się większą swobodę w doborze treści nauczania, w organizowaniu procesu kształcenia oraz częściej różnicuje się metody i środki nauczania. Rozwiązania te są zgodne z tendencjami rozwoju edukacji na całym świecie i, jak można sądzić, będą nadal ulepszone i upowszechniane.

Renata Czernikiewicz